

МИЛЛИЙ МАДАНИЙ
ҲОЯСИ ҚУРЪОНИ

**МАРКАЗИЙ ОСИЁ:
ҲОЯВИЙ ЖАРАЁНЛАР
ВА МАҲКУРАВИЙ
ТАҲДИДЛАР**

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ФАН ВА ТЕХНИКА ДАВЛАТ ҚЎМИТАСИ
РЕСПУБЛИКА МАЪНАВИЯТ ВА МАЪРИФАТ КЕНГАШИ
ЎЗБЕКИСТОН ФАЙЛАСУФЛАРИ МИЛЛИЙ ЖАМИЯТИ

МАРКАЗИЙ ОСИЁ: ҒОЯВИЙ ЖАРАЁН ВА МАФКУРАВИЙ ТАҲДИДЛАР

*“Миллий истиқлол ғояси:
асосий тушунча ва тамойиллар” ўқув фани бўйича
Махсус методологик комиссия тавсия этган*

ТОШКЕНТ — 2002
“IJOD DUNYOSI” НАШРИЁТ УЙИ

Матн муаллифлари - **С. Отамуродов, С. Мамашокиров,
А. Холбеков, М. Лафасов**

Марказий Осиёда тарихи, маданияти чамбарчас боғлиқ бўлган қардош ва қондош халқлар яшайди. Уларнинг тақдири, азалий анъана ва қадриятлари ҳам қўп жиҳатидан ўхшаш.

XX аср охиридаги туб ўзгаришлар натижасида мустақил давлатларига эга бўлган бу халқлар, истиқлол ва тараққиёт йўлидан бормоқда. Уларнинг ўзига хос ривожланиш тамойиллари, пировард мақсад-муддаолари бор.

Минтақадаги тинчлик ва барқарорлик ана шу мақсадлар амалга ошиши учун асосий шартдир. Аммо бу тинчлик ва барқарорликка нисбатан таҳдид ва хавфлар ҳам йўқ эмас. Зарарли ғоялар хуружи, наркобизнес, диний ақидапарастлик шулар жумласидандир. Рисолада ана шу хавф-хатарлар, уларга қарши огоҳ ва хушёр бўлиш туйғусини шакллантириш каби масалаларга эътибор қаратилган.

Китобча тўғрисидаги фикр ва мулоҳазалар билан қуйидаги манзилга мурожаат қилишнгизни сўраймиз: *Тошкент шаҳри, Мустақиллик майдони, 5. Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти.*
Тел.: 139-17-31.

Илмий муҳаррир - академик **Т. Рисқиев**

Масъул - ф.ф.д. **Қ. Назаров** нашрга тайёрлаган

Муҳаррир - **М. Қаринбаев**

ISBN 5-633-01287-8

© Ўзбекистон файласуфлари
миллий жамияти, 2001
© “Ijod dunyosi” нашриёт
уйи, 2002

СЎЗ БОШИ

XX асрнинг сўнгида жаҳон сиёсий харитасида кескин ўзгаришлар рўй берди. Собиқ иттифоқ парчаланиб, унинг ўрнида мустақил давлатлар шаклланди. Марказий Осиёда рўй бераётган гоёвий жараёнлар ва бу минтақага нисбатан мафкуравий таҳдидлар ана шу ўзгаришлар билан узвий боғлиқдир. Бу борада АҚШ ва бошқа давлатлар, тараққийпарвар кучларнинг Афғонистондаги халқаро терроризмга қарши кураши асосий аҳамиятга эга бўлмоқда.

Президент И.Каримовнинг “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” асарида жаҳон, Марказий Осиё минтақаси ва республикамизда қайси омиллар хавфсизликка қандай таҳдид солаётгани аниқ кўрсатиб берилган.

Ҳозирги пайтда Марказий Осиё минтақасида турли сиёсий, иқтисодий, ҳарбий ва экологияга оид муаммолар тўпланиб қолган. Бу жойдаги ялпи хавфсизликка минтақавий, миллий-маҳаллий можаролар, диний экстеремизм ва жангари сепаратизм таҳдид солмоқда. Бундай қарама-қаршилиқларда четдаги айрим йирик мамлакатларнинг ўз манфаатларини ва таъсир доираларини сақлаб қолиш, кучлар мувозанатини ўз фойдаларига ўзгартириш учун олиб бораётган ҳаракатлари ҳам ўз ўрнига эга.

Таҳдид туғдирувчи сабаблардан яна бири минтақа ўзининг жўғрофий — сиёсий ҳолати жиҳатидан коллектив хавфсизлик тизими изчил йўлга қўйилмаган ҳудудда жойлашганлиги билан боғлиқ.

Яқин йилларда бутун дунё, Европа ва Осиё келажа-

ги учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўладиган энергия, газ ва нефтга бой конлар Марказий Осиёда жойлашган. Бунинг устига биз Шарқ ва Ғарб мамлакатларининг манфаатлари бир-бирига мос келмайдиган минтақанинг бир қисмимиз. Бизнинг худудимиздан кўпгина қудратли мамлакатлар ҳам ўз манфаатларини излайди.

Яна бир таҳдид манбаи шуки, Ўзбекистонни этник, демографик, иқтисодий ва бошқа муаммолар юки остида қолган баъзи мамлакатлар қуршаб турибди. Бунинг устига, юртимиз минтақадаги диний экстремизм, этник муросасизлик, наркобизнес ва ҳар хил ташқи кучлар томонидан рағбатлантириб келинаётган, ички можаро авж олган Афғонистон каби беқарорлик ўчоғи билан чегарадош.

“Геополитик мақсадлар — муайян давлатнинг ўз мавқеи ва таъсирини ўзга худуд ва минтақаларда кучайтиришга қаратилган сиёсатни ифодалайди. Бугунги кунда халқаро майдонда турли шаклларда намоён бўлаётган бундай уринишлар мафкуравий сиёсат билан қўшилиб бормоқда. Инсон қалби ва онги учун кураш — бу жараённинг асосий йўналишларидан биридир”.

Минтақавий низолар кўпинча терроризм ва зўравонлик, наркобизнес ва қурол-яроғ билан қонунсиз савдо қилиш, инсон ҳуқуқларини оммавий суратда поймол этиш каби хавfli таҳдидларнинг доимий манбаига айланиб бормоқда.

Айрим қўшни давлатлар ядро қуролига эга бўлишга ошкора интилаётганлиги бизни ташвишга солмоқда. Ўзбекистон эса Марказий Осиё минтақасини ядровий қуроллардан холи худуд деб эълон қилинишига эришиш учун ҳаракат қилмоқда.

Хуллас, ҳавфсизликка солинаётган таҳдидлар сиёсий экстремизм, шу жумладан диний руҳдаги экстремизмни, миллатчилик ва миллий маҳдудликни, этник, миллатлараро, маҳаллийчилик ва уруғ-аймоқчилик асосидаги зиддиятларни, коррупция ва жиноятчиликни, экология муаммоларини ўз ичига олади. Улар гарчи турлича намоён бўлса-да, ҳар биримизни хушёр ва огоҳ бўлишга ундайди.

МАРКАЗИЙ ОСИЁ: МИНТАҚА ВА ГЕОСИЁСАТ

XXI аср бошларига келиб, Марказий Осиёнинг ижтимоий-сиёсий манзараси ўзгариб кетди. “Ҳозирги даврда Марказий Осиё сиёсий харитасида рўй берган туб ўзгаришлар туфайли бу минтақага нисбатан геополитик ёндошувларнинг ифодаси бўлган мафкуравий кучлар улкан иқтисодий салоҳият ва қулай геополитик мавқега эга бўлган бу минтақани ўз манфаатлари доирасига тортишга интилмоқда. Улар ўз мақсадларига эришиш учун таъсир ва босим ўтказишнинг барча шакллари қўлламоқда”¹.

Мазкур мавзу учун Президентимизнинг “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” асари асосий манба бўлиб ҳисобланади.

Мазкур асарда Ислоом Каримов томонидан кўрсатиб берилган хавфсизликка таҳдидлар, уларнинг умумбашарий ва минтақавий хусусиятлари батафсил баён қилинган. Ана шу таҳдидлар орасида минтақавий жиҳатнинг аҳамияти алоҳида ўрин тутади.

“Геосиёсат” тушунчаси ўзида (“гео” - “ер”, “сиёсат” эса - “давлат” ва “ижтимоий иш”) маъноларини англатади. “Геосиёсат” атамасида геосиёсий муддаолар,

¹. Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар.-Т.: Ўзбекистон, 2000. 26-бет

уларнинг кўринишлари, турли хил давлат ва халқларнинг манфаатлари тизими, унга бўлган ёндашув услублари, воситалари, у ёки бу давлатнинг ҳудудий жойлашуви, салоҳиятига бўлган муносабатда ифодаланган мақсадлар ўз ифодасини топади.

“Геосиёсат” узоқ тарихга эга бўлса-да, у тушунча сифатида XX асрнинг бошларида шаклланган. Бу атама Р.Челлен томонидан муомалага киритилган бўлиб, ҳозирги даврда давлатлар ва дунё мамлакатлари халқаро сиёсатида, фалсафада, сиёсат фалсафасида кенг қўлланилмоқда. Геосиёсат кўп қиррали тушунча сифатида турли манфаатларни ўзида мужассам этади.

Ҳозирги даврда геосиёсий мақсадларнинг кўпроқ мафкуравий сиёсат билан ҳамоҳанглигини алоҳида таъкидлаш зарур. Бунда мафкуравий таъсир кўрсатиш геосиёсатнинг энг таъсирчан воситаси сифатида намоён бўлмоқда. Яъни, турли давлатларнинг мақсадлари халқнинг турли қатламлари, хусусан, ёшлар онги ва қалбига мафкуравий таъсир кўрсатиш орқали уларнинг фаолиятини ўз таъсирига, яъни манфаатларига йўналтирилган мафкуравий муҳитни яратишни кўзлаган ҳолда амалга оширилмоқда. Ушбу жараённи тўғридан-тўғри кўра билиш, унинг қандай амалга ошишини аниқ билиш қийин ва мураккабдир. Ана шу сабабдан ҳам Президентимиз мафкуравий полигонлар, ядро полигонларига қараганда, хавфлироқ бўлиб қолганлигини алоҳида таъкидлаганлар.

Ядро полигонлари қаерда жойлашганини, унинг қувватини, қандай мақсадга йўналганлигини муайян даражада аниқ билиш мумкин. Аммо, ёвуз ва ёт мафкуравий мақсадларни қаердан ва қандай йўллар билан инсонлар қалбини эгаллаб олаётганлигини осонликча билиб бўлмайди.

XX АСР ОХИРИ: БАҲАРОРЛИК ВА БЕҲАРОРЛИК

XX аср бошларида Россиядаги октябрь давлат тўнта-риши ва айниқса, иккинчи жаҳон урушидан кейинги даврда сиёсатда ҳам, мафкурада ҳам амалда бир-бири-га тамоман қарама-қарши бўлган икки ижтимоий — сиёсий қутб, икки тизим шаклланди.

“Социалистик” деб аталган қутбда XX аср 80-йил-ларидан бошланиб, 90-йилларда поёнига етган парокандалик, ўз навбатида, жаҳондаги икки мафкуравий йўналишни белгилаб берди.

Биринчиси шуки, жамиятни хаёлий (утопик) истиқ-боллар билан чалғитиб келган коммунистик мафкура-нинг таназули ва емирилиши оқибатида, у яқка ҳукм-ронлик қилган ижтимоий маконда саросима, таҳлика ҳамда мафкуравий бўшлиқ пайдо бўлди.

Иккинчиси шуки, ўзларининг муайян сиёсий, иқти-содий, мафкуравий манфаатларига асосланиб, собиқ социалистик система ҳудудидаги мамлакатларни маф-куравий-ғоявий жиҳатдан бўлиб ташлашга уриниш кучайди.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, иккинчи жаҳон урушидан кейин халқаро миқёсда кучайиб борган ва сиёсий мавқега эга бўлган пацифистик ҳаракатлар жа-ҳон прогрессив кучлари томонидан, хусусан, 1954 йил-да эълон қилинган “Рассель-Эйнштейн” Манифести таъ-сирида шаклланган янгича сиёсий тафаккур, ҳарбий-сиёсий жиҳатдан қудратли бўлган мамлакатларнинг дунё-ни бўлиб олиш учун ҳаракатлари стратегияси ва такти-касида муайян ўзгаришларни тақазо этди. Халқаро май-дондаги ўзгаришлар кучли мамлакатларнинг жаҳон сиё-сий харитасини ўз геостратегик истакларига мос равиш-да ўзгартириш иштиёқларини чегаралаб қўйди. Бундай

шароитда халқларни маънавий-мафкуравий жиҳатдан тобе этиш ва пировард натижада бутунлай қарам қилиб олишга интилишлар тўхтамади. Зеро, маънавий-мафкуравий қарамлик ҳар қандай миллатнинг ва давлатнинг ижтимоий, иқтисодий, сиёсий фаоллигини чегаралаб, тобе бўлишга олиб келишнинг сиртдан қараганда ўта беэиён, “гуманистик” йўлидир.

Бироқ, миллатни ёки давлатни мафкуравий-маънавий қарам қилиб олиш, муайян сиёсий ҳамда иқтисодий манфаатлардан келиб чиқади. Бу — **биринчидан**. **Иккинчидан**, сиёсий ёки иқтисодий қарам қилиб олаётган миллат ёхуд давлат ўз ҳукмронлик мавқеини мустаҳкамлаш учун, албатта, маънавий-мафкуравий омиллардан ҳам фойдаланади. Тарихий далилларга мувожаат қилиб, буни тасдиқлайдиган кўпдан-кўп мисолларни келтиришимиз мумкин. Масалан, бой табиий ресурсларга эга бўлган Туркистоннинг чор Россияси томонидан босиб олиниши асосида маълум иқтисодий манфаатлар ётганлиги аниқ. Чунки, 1850 йилларгача пахта хом-ашёсининг асосий қисмини чоризм Америкадан сотиб олар эди. Лекин Америкада шу йилларда жанубий ва шимолий штатлар ўртасида бошланган фуқаролар уруши қишлоқ хўжалигини издан чиқариб, пахтанинг баҳосини кескин ошириб юборди. Дастлаб 4 рубл бўлган бир пуд пахтанинг баҳоси 1860 йилларга келиб, 8 мартага ўсиб, 32 рублга етди. Шундай вазиятда Россия енгил саноат корхоналари ўз вакилларини подшо Александр II нинг ҳузурига юбориб, агар Туркистон Россиянинг пахта хом-ашёси базасига айлантирилса, барча ҳарбий харажатларни ўз зиммаларига олишларини баён қилган эдилар.

Албатта, бундай буюк давлатчилик гегемонизмининг асосида бошқа сиёсий манфаатлар ҳам ётган, хусусан, Буюк Британиянинг Ҳиндистонни босиб олиб, Осиёда

Ўз мавқеини мустаҳкамлаши Россияни бефарқ қолдирмаган эди. Лекин, бу ўринда гап босиб олинган ўлкаларда мустамлакачилик сиёсатини мустаҳкамлаш учун мафкуравий усул ва воситалардан фойдаланиш устида кетмоқда. Мустамлака ўлкалар халқларини тарихий хотирасидан маҳрум қилиш, миллий ўзлигини, ғурурини, ифтихорини сўндириш, анъаналарини йўқотиш мафкуравий тажовуз сиёсатининг бош йўналишига айланди.

Учинчидан, эндиликда миллатларни, халқларни, давлатларни маънавий-мафкуравий қарам қилишнинг шундай мукамал системалари таркиб топдики, улар иқтисодий блокада, ҳарбий пўписа, сиёсий тажовуз, ички зиддиятларни рағбатлантирувчи молиявий ёрдам ва бошқа шаклларда намоён бўлмоқда.

Буюк давлатчилик гегемонизми инсониятнинг ижтимоий-сиёсий патологияси сифатида, айрим сиёсатдонлар айтаётганидек, умуминсоният барқарор ривожланишига эмас, балки кичик миллатларнинг йўқолиб кетишига олиб келиши мумкинлигини тарихий тажрибалар кўрсатиб турибди.

Ҳозирги даврда планетамиз ва минтақамизнинг мафкуравий харитасида ғоят ранг-барангликни кўришимиз мумкин. Бу XX асрдаги илмий техника тараққиётининг натижаси бўлган халқаро ва давлатлараро алоқа коммуникациялари, информация воситалари, технологик интеграция жараёнларининг кучайиб кетиши билан изоҳланади. Ўтган асрнинг бу хусусияти ҳар бир миллатнинг, маданиятнинг бир томондан, ўзлигини сақлаб қолишига бўлган инстинктив интилишларини кучайтириб юбораётган бўлса, иккинчи томондан, интеграциялашув тенденциясини кучайтирди.

Бугун “икки қутбли мафкура” ўртасидаги курашга барҳам берилган бўлса-да, аммо дунёда мафкуравий

курашлар тўхтаб қолгани йўқ. Аксинча, жаҳон майдонларини мафкуравий бўлиб олишга уринишлар турли йўллар билан амалга оширилмоқда. Масалан, Ўзбекистон мустақилликни қўлга киритганидан кейин мафкура соҳасида ҳаёт осонликча кечмади. Миллий истиқлол ғоясига зид бўлган ёт ва бегона ғояларнинг кириб келишига ва ёшларимиз онгини эгаллашга, уларни мамлакатимизда белгиган улуғ мақсадларни амалга оширишдан оғдиришга уринишлар бўлганлигининг гувоҳимиз. Бундай ҳаракатларнинг тарафдорлари “дўст”, “миллатдош”, “ватандош”, “диндош” бўлиб кўриниш мақсадида ўз ғояларини амалга оширишга уриндилар. Натижада, миллий қадриятларимизга зид бўлган турли хил қарашлар аҳоли, айниқса, ёшлар онгини эгаллашга ҳаракат қилди.

Жаҳон геосиёсатида халқларни маънавий-мафкуравий жиҳатдан тобе этишга интилиш ва бутунги кунда дунёни шундай асосда бўлиб олишга уринишлар давом этмоқда. Бунинг учун ҳозирги замон оммавий ахборот воситалари, уларнинг ютуқларидан фойдаланиш орқали дунёнинг турли ҳудудларида ўзларига мос мафкуравий муҳитни шакллантириш мақсадларини ҳам кўзламоқдалар.

Ана шундай шароитда миллий истиқлол ғоясини чуқур эгаллаш орқалигина мафкуравий майдонларда олиб борилаётган курашлар моҳиятини тўғри тушуниш ва олдини олиш мумкин. Мафкуравий жараёнлар фикр ва ғоялар тизими сифатида инсон онгига йўналтирилганлиги, ўзига хос мақсадлари борлиги билан характерланади. Улар кўплаб одамлар қалби ва онгини эгаллаб олиш орқали ўзига хос таъсир кўрсатиш майдонини яратади. Бу майдон ичида турли халқлар, инсонлар фаолияти мужассамлашади.

МИНТАҚАВИЙ РИВОЖЛАНИШ: ҲАМКОРЛИК ВА ТАҲДИДЛАР

Маърифий ривожланиш шуни тақозо этадики, геосиёсат инсоният орзу қилиб келган тинчлик ва барқарорликка, мамлакатлар ва халқлар равнақига, эркин ва фаровон ҳаёт қуриш ғоясига мос бўлиши керак. У Ватан равнақи, Юрт тинчлиги, Халқ фаровонлиги, ижтимоий ҳамкорлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик ғояларини ўзида мужассам этиб, ҳозирги геосиёсий мақсадларнинг бош мезонига айланиб бориши лозим. У носоғлом мафкура ва ғояларни бошқа халқлар онгига, қалбига зўрлаб сингдириб, мафкуравий жиҳатдан дунёни бўлиб олишга эмас, ўзаро манфаатли ҳамкорликка, дунёвий муаммоларни ўзаро ҳамжиҳатлик билан ҳал этишга хизмат қилиши керак. Шу маънода, геосиёсатга янгича ёндашув XXI асрда янгича маъно ва аҳамият касб этади ва дунё тараққиётига хизмат қилади.

XX асрнинг охирида дунёда жаҳоншумул воқеалар рўй берди. Унинг сиёсий харитаси, жумладан, Марказий Осиёнинг манзараси тубдан ўзгариб кетди. Собиқ СССРнинг парчаланиши, унинг ҳукмрон мафкурасининг барбод бўлиши ва Марказий Осиёдаги республикаларнинг ўз мустақиллигини қўлга кириштириши минтақамизда янги ижтимоий-сиёсий, мафкуравий вазиятни ҳам вужудга келтирди. Ушбу вазиятнинг моҳияти қуйидагилардан иборат:

Биринчидан, собиқ шўролар ҳукмронлиги шароитида коммунистик мафкура, минтақа халқлари азалдан қон-қардош бўлишларига қарамасдан, уларни зўрма-зўраки “бирлаштириб” турган эди. У минтақа халқлари онгига зўравонлик билан “СССР — ягона Ватан” ва “Совет халқи — янги тарихий бирлик” —

деган сохта тушунчаларни сингдиришга зўр бериб уринар эди. Минтақа халқлари ўзларининг тарихий ва маънавий яқинликка интилишларига нисбатан мафкуравий тазйиқ бениҳоя кучли эди.

Минтақадаги собиқ иттифоқдош республикалар ўзларининг мустақилликларини қўлга киритишлари билан бу мафкура барбод бўлди. Уларнинг ҳар бири олдида ўз мустақиллигини мустаҳкамлаш, барқарорликни таъминлаш ва ўзлари учун мақбул бўлган тараққиёт йўлини белгилаб олишдек жуда мураккаб вазифалар юзага келди. Бу жараён минтақа мамлакатларининг ўзаро муносабатларини уйғунлаштирувчи маънавий-мафкуравий омиллар шаклланишига таъсир ўтказиши табиийдир.

Иккинчидан, минтақадаги мамлакатлар ўз мустақиллигини қўлга киритганларига қарамасдан, 1991 йилгача собиқ марказ ҳали ўз ҳукмронлигини қайтадан тиклашга мойил эди. Шунинг учун ҳам у минтақа мамлакатларини бир-бирига қарама-қарши қўйиш, миллатлараро зиддиятларни келтириб чиқариш каби сиёсатни давом эттирди. Бу, ўз навбатида, ўша даврда, маълум даражада минтақа халқларининг ўзаро муносабатларига ҳам муайян таъсир кўрсатди.

Учинчидан, мустақилликни қўлга киритган минтақамиз мамлакатларини ўз таъсир доирасига ўтказиш учун яна бошқа бир қатор мамлакатлар ҳам ҳаракатни бошлаб юбордилар. Уларнинг кўпчилиги ташқаридан беғараз ёрдам кўрсатаётгандай бўлиб кўринсалар-да, аслида ҳар бир кўрсатаётган “ёрдамлари” эвазига минтақада ўз мавқеини мустаҳкамлашга ҳаракат қилдилар. Аслида бундай ҳаракатлар замирида минтақа давлатлари ва халқларини бир-бирига қарама-қарши қўйишга интилишлар йўқ эмас. Демак, ана шу интилишлар ҳам минтақа мамлакатларининг мустақиллик шароити-

да юзага келган муаммоларни ўзаро якдиллик билан ҳал қилишга хизмат қиладиган умумий омилнинг юзага келишига ўзининг таъсирини ўтказди.

Тўртинчидан, минтақада юзага келган муаммоларни ҳал қилишга хизмат қилувчи янги маънавий-мафкуравий муҳитни шакллантириш эҳтиёжи ҳам ошиб борди. Мамлакатимиз Президенти Ислом Каримов таъкидлагани каби: “СССР парчаланиб кетгандан кейин бизнинг иродамиз ёки интилишимизга боғлиқ бўлмаган ҳолда Ўзбекистон амалда фронт яқинидаги давлатга айланиб қолди. Унинг ташқи чегараларида — Афғонистон ва Тожикистонда сўнги йилларда юз минглаб инсонлар ҳаётига зомин бўлган иккита танглик ўчоғи аланга олиб турибди”¹.

Афғонистонда эндиликда уруш алангаси ўчгани фақат бизнинг мамлакатимиз учунгина эмас, балки минтақадаги барча мамлакатлар учун ҳам катта барқарорлик омилини вужудга келтирди.

Бешинчидан, Ўзбекистон ўзининг иқтисодий салоҳияти, хом-ашё ресурсларига бойлиги, демократик имкониятлари, геополитик жойлашувига кўра минтақада етакчи ўринда турганлиги билан ажралиб туради. Бинобарин, Ўзбекистонга нисбатан бўладиган ҳар қандай хавф-хатар, албатта, бутун минтақага таъсир қилади. Шу маънода турли сиёсий кучлар ва ҳаракатлар минтақадаги вазиятни мураккаблаштириш ҳамда минтақа давлатларини унга жалб қилишнинг турли йўллари ва услубларини ишга солмоқда.

Аслида бу уринишларга минтақа мамлакатлари ва халқлари ўртасида мавжуд бўлган азалий дўстликка

¹ *Ислом Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари.* — Т., 1997, 20-21-бетлар.

шунан сўрашга қаратилган мафкуравий ҳаракатлар деб баҳо бериш мумкин.

“Инсоният цивилизациясининг ривожланиш тарихи, айниқса, ҳозирги дунё воқелиги шундан далолат бериб турибдики, алоҳида олинган бир давлатдаги ҳеч бир можаро узоқ вақт давомида миллий чегаралар доирасида қолиб кетмайди. Бир қанча сабабларга кўра бундай можаро назорат қилиб бўлмайдиган даражада ёйилиб кетиши муқаррар. Бу эса, эртами-кечми кўшни давлатлар олдида барча салбий оқибатлари билан бирга қатор муаммоларни кўндаланг қилиб қўяди. Ҳатто минтақадаги вазиятни беқарорлаштириш даражасига бориб етади. Шу нуқтаи назардан қараганда, можаронинг яширин ва ошкора тарзда тарқалиши тангликни чуқурлаштиради. Чунки, турли мақсадларни кўзлайдиган ва танглик мавжуд бўлган ҳудудда ўз манфаатларини таъминлашга интиладиган ташқи кучлар ҳамма вақт шай туради”¹.

Марказий Осиё мамлакатлари ўз мустақиллигини қўлга киритиб, тараққиёт сари қадам ташлаётган ҳозирги шароитда ҳам жаҳондаги маълум бир сиёсий кучлар, мафкуравий полигонлар улкан иқтисодий салоҳият ва қулай геополитик мавқега эга бўлга бу минтақани ўз манфаатлари доирасига тортиш ҳаракатларидан тўхтагани йўқ. Улар ўз мақсадларига эришиш учун таъсир ва босим ўтказишнинг барча шакллари қўлламоқдалар. Жумладан, Марказий Осиё мамлакатларининг ўзаро иқтисодий интеграциялашув жараёнига тўсқинлик қилишдек, таъсир ўтказиш ҳолатлари содир бўлаётганлигини таъкидлаш мумкин.

¹ *Ислом Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари.* — Т., 1997, 23-24-бетлар.

Бу мақсадда минтақада тарихан шаклланган ижтимоий-иқтисодий, маданий, маърифий алоқаларни издан чиқариш, дўст ва биродар давлатлар, халқлар ва миллатлар ўртасига низо солиш, кескинлик ўчоқларини келтириб чиқариш учун турли ғоявий, диний ва мафкураравий воситалар ишга солинмоқда. Айниқса, Марказий Осиё халқларининг дунёқараши ва маънавиятида ислом динининг мустаҳкам ўрин эгаллаганидан фойдаланиб, уларга исломий “сабоқ” бериш, исломни қайта тиклаш байроғи остида минтақада диний экстремизм ва фундаментализмни кенг тарқатиш борасида олиб борилаётган кўпоровчилик ҳаракатлари кучайди.

ФУНДАМЕНТАЛИЗМ ВА ЭКСТРЕМИЗМ

Маълумки, “фундаментализм”, “экстремизм”, “терроризм” каби тушунчалар жамиятда қабул қилинган қонун-қоидаларга мос келмайдиган ва уларга зид бўлган ғоялар ҳамда улар асосидаги ҳаракатларни ифодалайди. Қандайдир бир йўналишни бузиб талқин этган ҳолда сиёсий мақсадни кўзловчи ҳаракат экстремизмга олиб келади. Экстремизм қандай номланмасин ёки қандай кўринишга эга бўлмасин, унинг асосий мақсади жангари гуруҳларни шакллантириш орқали ҳокимият тепасига келишдан иборат. Худди шундай, “фундаментализм”, “терроризм” каби сўзлар ҳам том маънода ҳокимият ёки бирор бир ғаразли мақсадлар учун курашувчи ижтимоий-сиёсий гуруҳ ва оқимларга тегишлидир.

Масалан, “фундаментализм” атамаси аслида, христиан дини билан боғлиқ ҳолда шаклланган. Унинг биринчи бор расмий қўлланиши 1908 йилда АҚШнинг Калифорния штати протестантлари тузган “Христиан

динининг фундаментал тушунчалари конференцияси”га (The Conference on Cristian Fundamentalism) тегишли бўлиб, қуйидаги асосий 5 ақидани ифодалайди:

- Иисуснинг бокира аёлдан дунёга келгани;
- унинг инсоният гуноҳларини оқлаш учун қурбон бўлгани;
- жисман қайта тирилиши;
- ер юзига жисмонан иккинчи бор келиши;
- китобнинг муқаддаслиги ва уни дастлабки соф ҳолига қайтариш.

Диний экстремизм ўзининг икки “даъвоси” билан ажралиб туради:

— гўё барча ҳозирги замон мусулмон жамоалари исломий тусларини йўқотганлар ва жоҳилия (исломдан аввалги) асри жамиятларига айланганлар. Бундай ёндашув ҳукумат ва унинг олиб бораётган сиёсатини танқид қилишга “асос” бўлиб хизмат қилади;

— гўё “ҳақиқий” мусулмонлар, яъни диний экстремистик гуруҳлар ҳокимиятга келгач, бўлажак “исломий тартибни” ўрнатиши мумкин.

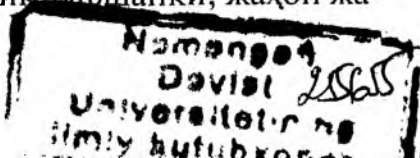
Аслида “фундаментализм” ва “экстремизм” ғояларининг Марказий Осиёга кириб келишидан кўзланган мақсад — диннинг қадриятларини қайтадан тиклаш эмас, балки ана шу ғоялардан восита сифатида фойдаланиш орқали минтақада беқарорликни, диний ва миллатлараро низоларни вужудга келтириш, охир-оқибат эса ҳокимиятни қўлга киритишдир. Бу уринишларда тизиб бўлмас фожиаларга олиб келиши мумкин бўлган халифаликни тиклаш ғоясига ҳам зўр берилмоқда. Ана шу йўлда ислом фундаментализми вакиллари, ҳатто миллий ўзига хосликни “қурбон” қилиш ғоясидан ҳам тоймаяптилар.

Айнан ана шу хатти-ҳаракатлар бугунги кунда ўз обрўсидан бутунлай маҳрум бўлган марксизм-лени-

низм таълимотини эслатиб туради. Масалан, Россияда марксистларнинг энг жангари оқими — большевиклар, миллати ва ирқидан қатъий назар, дунёда яшаётган барча халқларни бирлаштириш ғояларини илгари суриб, террор йўли билан ҳокимиятни қўлга киритган эдилар. Уларнинг асосий фожиаларидан бири ҳам миллий омилнинг ва тадрижийликнинг аҳамиятини тан олмаганларида эди. Шунинг учун ҳам улар тарихда зўравон экстремистик ғоялар соҳиби сифатида ном қолдирдилар.

Бугун диний экстремизм ва фундаментализм тарафдорлари томонидан Марказий Осиёда олиб борилаётган қўпоровчилик ва террористик ҳаракатлар ҳам ана шундай мақсад, йўл ва услубларга таянмоқда.

Диний экстремизм ва фундаментализмнинг минтақамиз, хусусан, мамлакатимиз тараққиётига хавф туғдираётганлигини Президентимиз теран англаб, даҳшатли оқибатларга олиб келиши мумкинлигидан ҳаммамизни огоҳ қилган эди. Тошкентда февраль фожиалари содир этилмасдан икки йил олдин Президент И.А.Каримов ўзининг “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” номли фундаментал асарида шундай ёзган эди: “Кўплаб сиёсатчилар, олимлар, журналистлар XX аср охирида юз берган “Ислом уйғониши”, “қайта исломланиш”, “ислом феномени” ва бошқа турли-туман номлар билан аталган ҳодисанинг сабабларини тушунтириб беришга ҳаракат қилдилар. Бу тушунчалар ҳақида мунозарага киришмаган ҳолда, эътиборни жаҳон ҳамжамияти ҳаётида ислом қадриятларини тиклаш байроғи остида рўй бераётган ҳодисалар ғоят хилма-хил, кўп қиррали, баъзан зиддиятли ва ҳатто қарама-қарши қутбли эканлигига қаратмоқчиман. Шу билан бирга аниқ-равшанки, жаҳон жа-

моатчилиги бу жараёнларга жуда катта қизиқиш билан қарабгина қолмаяпти. Унинг диний экстремизм ва фундаментализм каби кескин ҳодисалар муносабати билан безовталанаётганлиги, баъзан эса, ҳатто хавфсираётгани ҳам кўзга ташланмоқда. Афсуски, ҳозирги замон шароитида ана шу ўта кескин кўринишлар жиддий можароларни, зиддиятларни келтириб чиқариши, барқарорлик ва хавфсизликка таҳдид солиши мумкинлиги инсониятни чўчитяпти. Шундан дарак берувчи фикрлар анча-мунча тўпланиб қолган. Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустаҳкамлаш, унинг хавфсизлигини таъминлаш зарурлиги нуқтаи назардан қараганда, бу ҳодисалар бизда ҳам жиддий ташвиш туғдирмоқда¹. Бу фикр ҳақиқат бўлиб чиқди. Экстремистлар 1999 йилнинг 16 феввалида ўзларининг қора ниятларига эришиш мақсадида Тошкентда кўпоровчиликни амалга оширдилар. Бу кўпоровчилик ҳаракатлари орқасида катта кучлар борлиги аён. Уларнинг мақсади, Президентимиз таъкидлаганидек, халқимизнинг тинчлигини бузиш, кўрқитиш, юрагига ваҳима солиш, юритаётган сиёсатимизга ишончни сўндириш, амалга ошираётган улкан ишларга зарба беришдан иборат.

Хўш, нима учун бу фожиалар Ўзбекистонда содир этилди, унинг Марказий Осиёдаги бошқа давлатларга таъсири бўлиши мумкинми? Унинг Тошкентда содир этилишига асосий сабаб шуки, юргимизда олиб борилаётган сиёсатнинг ютуқлари жаҳон жамоатчилиги томонидан эътироф этилмоқда. Нисбатан қисқа давр ичида Ўзбекистон ижтимоий-сиёсий жиҳатдан барқарор, умуминсоний қадриятлар устувор бўлган, маънавий меросни ва диний қадриятларни тиклаб, инсон

¹ *Ислом Каримов. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. 34-бет.*

ҳуқуқларини устувор соҳа даражасига кўтара олган мамлакатга айланди. Халқининг Президентга, давлатга ишончи ниҳоятда мустаҳкам бўлган Ўзбекистон, Марказий Осиёда барқарорликни таъминлашда ва минтақа давлатларининг ўзаро интеграциялашуви жараёнида етакчилик қилмоқда. Худди мана шу ўта катта аҳамиятга эга бўлган омиллар, эришилган ютуқлар халқимиз ва мамлакатимиз тараққиётининг душманларини ваҳимага солмоқда.

Душманларимиз мўлжаллаган мақсадлар амалга ошса, бу нафақат Ўзбекистонда, балки бутун минтақа давлатларида ҳам жуда катта сиёсий ўзгаришларнинг содир бўлишига сабаб бўлиши, минтақавий интеграция жараёнларига ўзининг улкан салбий таъсирини ўтказиши мумкин эди. Террористларнинг амалга оширган кўпуровчилик ҳаракатлари кўзлаган мақсадига етмади ва етолмайди ҳам.

Ўзларини ислом динининг “ҳимоячилари” деб кўрсатишга уринаётган террористларнинг асл нияти чинакам исломий қадриятларни тиклаш эмас, балки ҳокимиятни қўлга киритиш, Марказий Осиёдаги мамлакатларни ўзлари танлаган йўлдан қайтариш ва бутун минтақада ўз ҳукмронлигини ўрнатиш эди. Аслида, мустақиллик йилларида мамлакатимизда ҳақиқий исломий қадриятларимиз тикланди ва бу йўналишда изчиллик билан катта ишлар амалга оширилмоқда. Динимизнинг халқимиз маънавиятининг ажралмас қисмига айланганлиги, Президентимизнинг қуйидаги фикрларида ўз аксини топган: “Биз ўз миллатимизни мана шу муқаддас диндан айри қолда асло тасаввур қилолмаймиз. Диний қадриятлар ҳаётимизга шу қадар сингиб кетганки, уларсиз биз ўзлигимизни йўқотаемиз.

Халқимизнинг минг йиллик тарихини, бугунги маъ-